

(a francia romantikus zene velencei központja)⁸ pár utcányira van a Frari bazilikától, magam sem értem, hogyan körözhettem annyit körülötte. Rejtőzködő kis palota, egy csodálatos zártkerttel, ami valószínűleg meghitt és nyugodt. Már emiatt a csend miatt sem éreztem, utólag, csalódást.

Proust és a fotográfia kapcsolata egy hosszú és összetett történet, melyről Brassai egy ihletetlen szép könyvet írt.⁹ Ebben nyomon követi, hogyan határozta meg Proust egész látás- és írásmódját a fotográfia iránti szenvedélyes érdeklődése. Ebben a szenvedélyben (is) osztozott REYNALDO HAHNNAL (1847-1947), aki a mostani tárlatnak (zene-szerző és zongoraművész mivolta miatt) a valódi főszereplője. MARIANO FORTUNYNAK (1871-1949) csak mellékszerep jut, róla és műterméről csupán néhány korabeli fotográfiát láthatunk. Ez a műterem, bemutatásalon és otthon ma a Fortuny Múzeum, ahol most a két Fortuny (Marsai és Mariano) életműkiállítása látható,¹⁰ melyben megcsodálhatjuk az utóbbi (Proust által is megörökített) ruhakölteményeit, színpadi díszletterveit (Wagner operákhoz), és káprázatos falikárpitjait, melyek a múzeum falait borítják.

A Venezia kiállítás néhány impresszióra épül, pár hívószót jár körbe. Három apró teremben főleg Hahn személyes tárgyait (pl. fényképezőgép) és archív fotográfiáit tekinthetjük meg (a Szent Márk térről, a Dózse palotáról, a Rialtóról, a SS. Giovanni e Paolo bazilikáról, az Arsenaléről etc.). Az viszont érdekes, hogy a fényképeket nemcsak a falakon, hanem egy nagy albumban is elhelyezték, melyet szabadon átlapozhatunk (kissé ez is nosztalgikus érzéseket vált ki, én legalábbis már rég nem láttam nem digitális fotóalbumot). Ez a gesztus mintha azt is felidézne, hogy Proust az általa szeretett személyektől mindig fotográfiákat kért, így valószínűleg több Hahn-album birtokosa volt.

8 <https://bru-zane.com/#>
 9 Brassai: *Marcel Proust sous l'emprise de la photographie*. Gallimard, 1997
 10 THE FORTUNY. *A family story*, Palazzo Fortuny, Venence, 2019. május 11 - november 24., ld. <https://fortuny.visitmuve.it/en/mostre-en/mostre-in-corso-en/the-fortuny-a-family-story/2019/03/18045/exhibition-2/>

Man Ray
 Marcel Proust a halotti ágyán, 1922 | <http://thenationalexemplar.squarespace.com/skin2-show/single-gallery/20815021>

Proust kapcsán leginkább a Velencéhez kötődés előfázisai jelennek meg: JOHN RUSKIN (1819-1900) főműve (*Velence kövei*)¹¹ és Velencében készült rajzai, valamint az ALINARI testvérek - ROMUALDO (1830-1890/1891), LEOPOLDO (1832-1865) és GIUSEPPE (1836-1890) - Velence-fotográfiái révén. A kiállítás utolsó hívószava egy dátum: 1922. Ebben az évben Hahn több turnén vesz részt, így csak Párizsba visszajárva (megkésve) értesül Proust haláláról. A tárlat bemutatja MAN RAY (1890-1976) döbbenetesen neutrális fotográfiáját a felravatalozott Proustról. Mégis, talán jobb lett volna nem ezzel az utolsó, halotti portréval zárni a kiállítást (melynek semmi köze sincs Velencéhez), hanem inkább egy olyan fotográfiát választani, mely Proustot Velencében ábrázolja. Mondjuk azt az ismert képet 1913-ból, melyen az Európa szálloda teraszán ül, szomorúan és magányosan, miközben - tekintetének irányából kikövetkeztetve - valószínűleg a Salutét nézi. Gondolatban talán már búcsúzik.

Velencétől mindig búcsúzunk... Még akkor is, ha néha ez a búcsú egy életen át tart, mert nem tudunk nem visszajönni, bármilyen ürüggyel, legyen az akár könyvek írása, fordítása vagy műalkotások tanulmányozása, a város szemlélése... - ahogy ezt Brodskij és Proust is tette. Vagy ilyen indok lehet a Biennale is, amikor az egész város nyitott múzeummá változik. Habár Brodskij ez ellen hevesen tiltakozna, hiszen a *Velence vízjegyében* azt írja, hogy „a város nem alkalmas múzeumnak, minthogy maga is műalkotás, a legnagyobb mestermű, amelyet az emberi nem létrehozott”. Ebben pedig egyet kell értenünk vele. Velence igazi nézői azonban nem a turisták, akik a városban való végigloholásuk során (a San Marco-Rialto útvonalon) valójában semmit sem látnak, tapasztalnak meg, élnek át. Most azt gondolom, már búcsúzva, de még egy stégen ülve, hogy Velence legideálisabb és legirigylésre méltóbb nézője az a Guggenheim Múzeum melletti épület tetőkertjében álló szobor, velem szemben, akinek soha nem kell elmennie innen, hanem a Canal Grande nagyszínpadát és a körülötte elterülő várost véget nem érő szemlélheti.

11 John Ruskin: *Velence kövei I-III*. [Stones of Venice, 1851-1853], ford. Geöcze Sarolta, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1896-1898, ld. <https://mek.oszk.hu/15400/15435/> (utolsó hozzáférés 2019. október 2.)

JAKUB BANASIAK

MEGFORDÍTOTT REPÜLÉS

Roman Stańczak: Repülés (2019)

Lengyel Pavilon, Venence, Giardini
 2019. május 11 - november 24

ROMAN STAŃCZAK *Repülés* (2019) című installációja¹ nagy esemény volt az idei *Velencei Művészeti Biennálén*. A szobor a mai társadalmi-gazdasági változások erős kommentárja lett, a művész számára pedig az újjáéledés tanúsága.

Sajnos a lengyel pavilon nem kapta meg az Arany Oroszlánt, Roman Stańczak szobrát ellenben mindenfelé az idei *Velencei Művészeti Biennale* top ötöse egyikeként emlegették. A kiadvány címe a hírhedt kínai átkot idézi fel: „Élj érdekes időkben!” És tényleg, így élünk: itt van a populizmus, a posztigazság, a menekültválság, a neoliberális pörgettyű, a széndioxid-kibocsátás, Kína és az USA (egyelőre) hideg háborúja. Ennek az örületnek vagyunk a kellős közepén, szokás szerint megosztottan, veszekedve. Két törzs, két Lengyelország. „Ami elválasztott - az már nem forr össze?” Nincs ez így feltétlenül, győzködi a nézőt Roman Stańczak és a *Repülés* című kiállítás kurátorai. Ezt bebizonyítandó, a lengyel pavilonban kiállítottak egy kifordított repülőgépet. Szó szerint.

A gubó

Végignéztem Varsóban a szobor megalkotásának folyamatát. Bonyolult és látványos művelet volt. Először a gépet választották ki: egy több mint egy évtizede használaton kívüli, de jó állapotú sugárhajtású luxusrepülő. A roncsot átvitték egy raktárba, nem messze Okęciétől. Pár lépésnyire ott a repülőtér: mindenfelé műhelyek, raktárcsarnokok, lerakatok. A kapitalizmus perifériájának kiváló példázata: hevenyészett, ellenőrizetlen, ócska reklámokkal teleragasztott ideiglenesség. Ami a lehető legvalóságosabb. Stańczak tudja ezt, de a *Repülés* kurátorai - ŁUKASZ MOJSKAK és ŁUKASZ RONDUDA - még jobban tudják. Ők sugallják azt, hogy ez a monumentális szobor tökéletesen jelképezi a fokozódó egyenlőtlenségeket. Kegyetlenül egyértelműen, mert ilyen gépeken repül a globális

1 Ld. <https://labiennale.art.pl/en/wystawy/flight/>

elit, a népesség nevezetes egy százaléka, ők birtokolják a teljes emberiség vagyonának felét. A kifordított repülőgép a dolgok ilyen állásának visszaját mutatja meg - a középosztály pauperizálódását, a környezet pusztulását, a látszatra tartós (nem csak) társadalmi struktúrák szétesését. Stańczak kemény munkával fordította ki a fémroncsot. Egy Varsó környéki raktárban fűrészelte, nyírta, alapelemeire szedte szét; ott vizsgálta meg, ahol soha senki nem nézte át. A szárnyakat csigavonalba tekerte fel, a törzset úgy fordította meg, mint egy szőnyeget, a csillogó lakkozást belülré rejtette el, a nyers burkot kirakta a felszínre. Kívájer a belsejét - az üléseket, a műszereket, a csöveket, a kábeleket és a lemezbontást - ládába pakolta, és elszállította Velencébe. A Lengyel Pavilonban fejezte be az alkotást a művész: a puszta törzsre ráragasztotta mindazt, ami rendszerint a gép belsejében van. A *Repülés* kristálytisztá belsejének pompásnak kellett lennie. Végül sajátos, szurreális, ám nagyszerű gubó lett, ami furán juttatja eszünkbe, hogy az, ami rejtve van, mindig egybeforr azzal, amit közszemlére tesznek ki. A szobor maga a lehető leghagyományosabb: a művész saját kezűleg csinálta, figuratív, erős szimbolika jellemzi. Szinte hihetetlen, hogy ezt mutatják be egy

Roman Stańczak
Repülés, 2019, (részlet)

olyan eseményen, amely a progresszív művészet szinonimája. A *Repülés* lényegében az ébren átélt álom megtestesülése.

A film

STACH SZABŁOWSKI kritikus megfigyelte, hogy Roman Stańczak alkotói pályája egy film struktúrájára emlékeztet: először jön a hős bemutatása, majd a cselekmény drámai fordulatot vesz, a végén pedig ott a tanulságos finálé. Van ebben a hasonlatban némi retorikus túlzás, de nem sok.

Stańczak debütálásakor nemzedéke egyik legígéretesebb szobrásza volt. A híres Kowalniában, a GRZEGORZ KOWALSKI professzor² által a varsói Szépművészeti Akadémián irányított műhelyben tanult. A Kowalniából olyan művészek kerültek ki, mint Katarzyna Kozyra, Jacek Markowski, Artur Żmijewski vagy Paweł Althamer. Már diákként ismert lett azzal, hogy közhasználatú tárgyakat fordított ki – egy teáskannát és egy fürdőkádat. Méghozzá kalapáccsal, mivel szobrásznak tanult. Egy évvel a diplomázás előtt, 1992-ben vett részt azon a kiállításon,³ amely 1989 után először tekintette át az új, fiatal művészetet. Amely még definiálatlan volt, de már bosszantó, friss, más. Stańczak művészete minden bizonnyal ilyen volt, villámgyorsan szerzett hírnevet a szakmában. Karrierje során látványos volt a következő esemény: 1996-ban, tehát alig két évvel az akadémia épületéből való távozása után nagy önálló kiállítása nyílt meg a varsói Modern Művészeti Központban,⁴ az akkor legnagyobb lengyelországi kortárs művészeti intézményben. Nem csak kifordított tárgyakat mutatott be, hanem „megnyúzott” bútorokat is: éjjeliszekrényt, széket, kanapét, szekrényos polcot. Stańczak a kiállításon kész szobrásként mutatkozott be: furfangosan, intelligensen, ötletesen. És pont akkor vett a cselekmény fordulatot.

Az élet árnyoldala ragadta el. Jól keresett, szakrális szobrokat újított fel varsói templomokban. Nem érdekelte a pénz. Ivott. Fokozatosan, de következetesen távolodott a szakmától, végül megfélekedtek róla. Az ezredforduló

² <https://culture.pl/en/artist/grzegorz-kowalski>

³ *Perseweracja mistyczna i róza (Mystic Perseverance and a Rose)*, State Art Gallery, Sopot 1992. augusztus 29 – október 25.

⁴ Roman Stańczak: *Sześćdziesiąt trzy kilo / Sixty-three kilos*. The Centre for Contemporary Art Ujazdowski Castle, Varsó, 1996. október 25 – november 14., ld. <https://artmuseum.pl/en/archiwum/archiwum-kowalni/1350/82470>

idején nagy lendületet vett a lengyel művészet: kezdett betörni a piacra, elsősorban a nyugati intézményeket kezdte meghódítani. A lengyelországi fiatal művészet, mert így kezdték emlegetni, hamarosan nemzetközi jelenség lett, egyre több művésznek hozott elismerést. Roman Stańczak nem volt köztük – mondhatni, a siker másik oldalára került, hátra, a homályba.

2013-ban tért vissza. A legenda szerint akkor találkozott össze egy volt diáktársával, PAWEŁ ALTHAMERREL. Ő indította útjára a bródnoi szoborparkot.⁵ A parkban minden évben új alkotás keletkezik – 2013-ban Stańczakra esett a választás. Így jött létre az *Órangyal*, a címének megfelelő aranyozott fafigura.⁶ Utána már minden jól alakult: Stańczak 1990-es évekbeli munkáit megvette a vezető intézménnyé vált Kortárs Művészet Múzeuma Varsóban.⁷ Stańczak a Stereo Galériával is kapcsolatba lépett,⁸ aminek köszönhetően a művei végre kijutottak a piacra – néhányat a neves Charles Saatchi is megvett.⁹ Csak egy projekt maradt megvalósítatlan – a kifordított repülőgép. Vissza Velencébe.

A repülés

Amikor Roman Stańczak kitalálta, hogy a bútoroknál valami nagyobbat is ki lehet fordítani, biztosan nem jutott eszébe, milyen körülmények között és milyen kontextusban tudja majd megvalósítani leglátványosabb projektjét. Akkortájt a kifordítást misztikus cselekvésként kezelte. A tárgyak kifordításának szellemi dimenziója volt, előkészület volt a túloldalra való átmenethez. A tárgyak sorozatos lemészárlásában volt valami mantra- vagy imádságszerű. Stańczak számára a *Repülés* a reményről szóló munka volt, hisz önmagában is azt példázza, hogy nem szabad megadni magunkat. Soha nem szabad.

De a repülőgép tágas metafora. Egyszerre jelképezi a modernizálást és annak kudarcát is – például az egyik sikeres lengyel művész, WILHELM SASNAL szerint a 20. századi modernizálás megdőbentő jelképe lett a Concorde típusú repülők kivonása. Nehezen hihető, de valamikor alig három

⁵ <http://artmuseum.pl/en/wystawy/park-rzezby-na-brodnie>

⁶ <https://artmuseum.pl/en/wydarzenia/park-rzezby-na-brodnie-rozdzial-v-roman-stanczak>

⁷ Ld. <https://artmuseum.pl/en/kolekcja/artystci/roman-stanczak>

⁸ Ld. <http://galeriastereo.pl/en/roman-stanczak>

⁹ Ld. https://www.saatchigallery.com/artists/roman-stanczak_articles.htm

óráig tartott egy repülőút Londonból New Yorkba. Miért hagyták abba ezt a példátlan projektet? A Nyugat a 21. század elején belépett a retteget korszakába - méghozzá nem csak azért, mert a World Trade Center és a Pentagon elleni merényleteket repülőgépekkel hajtották végre. Fontosabb volt az, ami utána következett. A valóságot az új, globális, közösségi média kezdte alakítani. Innen már nincs messze az álhírek és a posztigazság világa.

Ha a repülőgép a modernitás jelképe, akkor egyben annak katasztrófájáé és kudarcáé is. Lengyelországban ugyanakkor nyugtalanítóan gyakran forognak egybe a légi katasztrófák a politika történéseivel, mozzanataival. Először az a gép zuhan a tengerbe 1943-ban, amelyiken Sikorski tábornok utazott. Néhány évtizeddel később, 2008-ban a Lengyel Légierő egyik gépe zuhan le több, magasrangú katonatiszttel a fedélzetén, majd ezután jött a szmolenszki katasztrófa 2010-ben: Lech Kaczyński lengyel államelnök különgépének

lezuhanása. Lengyelországban a repülő veszélyes jelkép - ki más boldogulhatott volna vele, mint Stańczak, aki saját elmondása szerint pusztítva alkot. Lehet, hogy éppen ilyen folyamat a kapitalista modernizáció is, amely nálunk, Kelet-Európában a sokszerű átalakulás formájában ment végbe. Annak érdekében, hogy a neoliberalis kapitalizmus felépülhessen, sok mindent el kellett pusztítani - ki kellett fordítani az ipart, az állam logikáját, a társadalmi struktúrát. Brutális volt ez a folyamat, az „átalakulás társadalmi árát” hús-vér emberek, egész városok és kisvárosok fizették meg.

Az is kiderült, hogy nem csak mi éreztük így meg a globális tőke hatását - a politológusok egyetértenek abban, hogy a populizmus menetelése

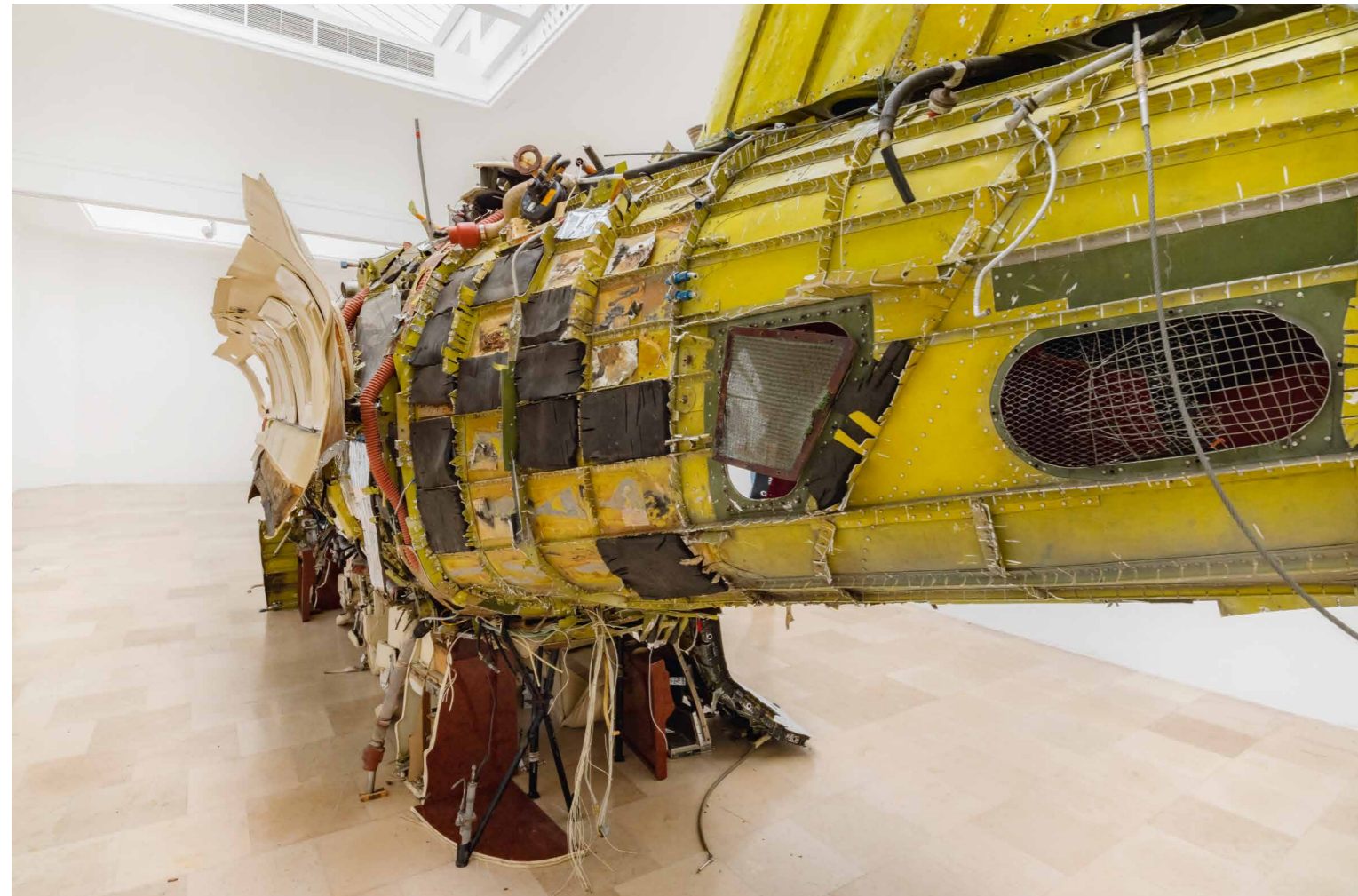
újabb és újabb demokráciákon keresztül nem más, mint a fokozódó egyenlőtlenségek visszahatása. Lengyelországban Szmolenszk olyan embereknek adta meg a közösség érzését és az erőt, akik azelőtt a közbeszéd margóján voltak - erről készített filmet ARTUR ŻMIJEWSKI, Stańczak műhelytársa. A Szmolenszk-közösség mérgező lett,¹⁰ de más nem volt terítéken. Épp a liberális közbeszédéből kiátkozott „mohersapkás” nép adott hatalmat annak a pártnak, amely szociális jelszavakat tűzött zászlajára - amiket aztán meg is valósított. Roman Stańczak szobra arra emlékeztet, hogy az „egy százalék” sugárhajtásújában sérelmek és gyűlölködések ködös keveréke is benne rejlik, arra várva, hogy valaki a felszínre hozza. És akkor a repülés véget ér.

Stańczakról valóban film készül. Rövidesen bemutatják.

Hermann Péter fordítása.

¹⁰ A témához ld. Domány András: Mesterséges kód. A Szmolenszk-vallás mint a lengyel belpolitika mozgatója, *Magyar Narancs*, 2017. május 11. (<https://magyarnarancs.hu/kulpol/mesterseges-kod-104052>)

Roman Stańczak
Repülés, 2019, (részlet) © Fotó: Eln Ferenc

C SERBA JÚLIA

Vadállatok a színen (*Bêtes de scène*)

Fondation Datrix, L'Isle-sur-la-Sorgue
2019. május 15 - november 3.

Kate MccGwire: *Wrangle*, 2018 (részlet) © Fotó: Franck Couvreur

Még csak rövid ideje, egészen pontosan 2011 óta, ráadásul Párizstól 700 kilométernyi távolságban, a L'Isle-sur-la-Sorgue nevű településen működik a Fondation Villa Datrix, ennek ellenére teljes mértékben sikerült beépülnie a legjelentősebb franciaországi kortárs képzőművészeti helyszínnek közé, és azokon belül is rangos helyet kivívnia magának. Ennek magyarázatát nemcsak abban kell keresni, hogy szinte ez az egyetlen, kizárólag a szobrászatnak szentelt gyűjtemény, alapítvány és kiállítási hely, mert ez persze nem lenne elegendő az elismertséghez, hanem abban is, hogy minden eddigi kiállításuk színvonalas, sokszínű, és felfedezésre érdemes meglepetésekkel teli esemény volt. Az Alapítvány elnevezése két létrehozójának, DANIELE KAPEL-MARCOVICI és TRISTAN FOURTINE nevéből (Danièle és Tristan = Datrix) született. Tristan Fourtine építész 2013-ban bekövetkezett halála után Danièle egyedül folytatta a közösen megkezdett munkát, amibe nemrégiben fiuk, JULES FOURTINE is bekapcsolódott. Ő lett a vezetője az Alapítvány párizsi kiállítóhelyének, az Espace Monte-Christo-nak, ami már eddig is több érdekes tárlatnak adott otthont. A szeptember közepén itt megnyílt, a Földközi-tengeren érkező bevándorlók sorsával foglalkozó *Mare Nostrum* című kiállítás¹ az őszi programok egyik nagy érdeklődéssel várt eseménye.

Belépve az egykori vidéki kúriából kiállítóhellyé átalakított épületbe, színek, formák, anyagok, stílusok kavalkádjá fogadja a közönséget. Az L'Isle-sur-la-Sorgue-ban most látható kiállítás² az állatokat helyezi a középpontba, de elsősorban rólunk, emberekről szól. A *Bêtes de scène* nyolcvanöt művész mintegy százhusz alkotását sorakoztatja fel, ami, figyelembe véve, hogy

egy viszonylag kis kiállítási területtel rendelkező magánalapítványról van szó, két ségeket ébreszthet az érdeklődőben: vajon hogyan tudtak megbirkózni a nagyszámú alkotás elhelyezésével, és ami még lényegesebb, vajon sikerült-e hűnek maradniuk a már megszokott színvonalhoz? Összességében elmondható, hogy mindkét nehézséggel sikerrel küzdöttek meg. A sokszínű és változatos növényzettel, fakkal, bokrokkal, virágokkal teli kert mintha egy hol realista, hol pedig fantázia szülte állatokkal benépesített dzsungellé változott volna. A fákon a belga ÉLODIE ANTOINE állati bundából és szintetikus habzivaccból készített mókás lajhárai (*Paresseux*, 2014) lustálkodnak, a kert oldalában folydogáló Sorgue partján pedig XAVIER VEILHAN madara (*L'Oiseau 1*, 2011) uralja a látványt. Akárcsak CLAES OLDENBURG, legtöbb munkájában ő is a léptékekkel játszik: a polisztirolból készült, kristályképződményre emlékeztetően sokszögletű zöld madár színe alapján beleolvadna a környezetébe, de óriási mérete felhívja magára a figyelmet. Ugyancsak monumentális méretű a hulladékanyagokkal dolgozó JULIEN ALLÈGRE vadállata (*La Bête* 2017),

¹ *Mare Nostrum* : identitás méditerranéennes. Espace Monte-Cristo, Párizs, 2019. szeptember 13 - 2020. január 12., ld. <https://fondationvilladatrix.fr/mare-nostrum/>

² <https://fondationvilladatrix.fr/betes-de-scene/>